

Универзитет у Крагујевцу
Педагошки факултет у Јагодини
Посебна издања
Научни скупови, књ. 10

САВРЕМЕНА КЊИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦУ
У НАУЦИ И НАСТАВИ

Педагошки факултет у Јагодини
Јагодина 2010.

Јованка Радић*

Институт за српски језик САНУ, Београд

УДК 82.0

ПЕРСОНИФИКАЦИЈА И АНТРОПОЦЕНТРИЗАМ (ОНТОГЕНЕТСКИ ПРИСТУП)**

Апстракт: Полази се од запажања да примери оног што се назива *персонификација* обично не подразумевају својства која се приписују само човеку, већ сваком живом створу. У чињеници да се упркос томе стара дефиниција персонификације вековима не преиспитује, препознаје се антропоцентризам као стабилна – трајна и универзална карактеристика свести одраслих људских јединки. Показује се да је таква свест несвојствена детету млађег школског узраста, због чега оно или не препознаје (и не разуме) исказе са персонификацијом, или их не прихвата као смислене и ваљане.

Кључне речи: персонификација, антропоцентризам, опозиција *људско – не-људско*, категорија, онтогенеза.

1. ПОЈАМ ПЕРСОНИФИКАЦИЈА КАО ИЗРАЗ АНТРОПОЦЕНТРИЧНЕ СВЕСТИ

1.1. Персонификација (гр. *προσωποποιία* = оличавање; лат. *personificatio*)¹ се обично дефинише као подтип метафоре који подразумева преносење израза, тј. приписивање људских својстава не-људском, пре свега неживом. Дефинише се као вид метафоре, „метафора ограничена на једну област људскога интересовања и сазнања“, стилска фигура којом се „оживљавају [...] апстрактни појмови и слике на тај начин што им се придају људске особине“ (Димитријевић 1969: 181); као стилска фигура којом се „мртвим стварима, вегетативном или анималном животу, или апстрактним појмовима придају људске особине“ (Живковић 1995: 69); као фигура која подразумева „очовјечење неживог, тј. приписивање човјекових особина предметима и појавама из неживе природе“ (Ковачевић 2000: 33); као „стилска фигура којом се природним појавама, неживим стварима, апстрактним појмовима, животињама, биљкама и сличном придају људске особине, вештине или осећања“ (Поповић 2007: *personifikacija*); и сл.

* jovanka.radic@gmail.com

** Прилог је рађен у оквиру научноистраживачког пројекта 178030, кога финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ Као прво значење лат. *persona* наводи се „*наличник* (маска, образаина, ларва), особ. глумачки код Грка и Римљана“ (Ђорђевић: *persona*), док се смисао „*особа* = *личност*“, човек“, са којим је повезана сложеница *personificatio* (*persona* – личност, људско биће, *facere* – чинити), наводи уз друго, очито метонимијом развијено значење „*карактер, рола, лице* у позоришној игри“ (Исто).

Међу примерима персонификације наводе се они типа ЗЕМЉА *куне*, ЗВЕЗДЕ *илачу*, НЕБО *шујује*, ДУБИНЕ ВОДА се тајанствено *доћоварају* (Димитријевић 1969: 181), ЛИВАДА ... *сања*, *смрти* ТРАВА, *душе ѿмрлих* ТРАВА; СУМЊА – *се... усели, је будна, мало ѿридрема, сјава на једно око, може да се ѿробуди*, МЕСЕЦ – *ѿође, завири, до зоре брчка у реци беле руке*, МОРАВА – *љуѿи се, кикоће се, ѿрчи*, ЈАСТРЕБАЦ – *љуѿиѿио ѿроѿиѿе своју модру веђу*, ГОЧ – *се ѿоѿури и ѿриђе* ближе (Живковић 1995: 69–70), или *сјава* РЕКА, и ПОЉЕ, и ГОРА; ДРУМ *уздахне*, КУЋА *дише*, ГРЕДА *шајће*, ДИМЊАК *жмирка, жмуре* ИВЕ, *ѿамѿије* ОБАЉЕ, РЕКА... (Ковачевић 2000: 33).

1.2. Јасно је да ови и њима слични примери персонификације обично почивају на изразима својстава која се не преписују само човеку, већ сваком живом створу (*сјава, љуѿи се, ѿрчи, дише...*), а ређе и на изразима који се тичу специфично људских, или примарно људских својстава (*куне, илаче, шујује, ѿамѿије, сања, доћовара се, има душу, има беле руке*). Ово говори да термин *ѿерсонификација* („оличавање“, „поособљење“, „очовечење“), сачињен још у антици, одражава свест која је склона да „присвоји“ и ‘човековим’ прогласи све особине које делимо са другим живим створовима. Чињеница да се тај термин за ознаку оваквих преношења израза вековима користи, и вековима не преиспитује, уверљиво говори да антропоцентризам чини стабилну – трајну и универзалну карактеристику свести одраслих људских јединки.

Кад кажемо *анѿроѿоценѿризам*, мислимо на категоријалну опозицију ‘људско – не-људско’, мада термин *анѿроѿоценѿризам* може бити непогодан утолико уколико се из њега „ишчитава“ смисао да је човек (тј. људски род) *ценѿар* света, основа и сврха постојања свега постојећег. Тако схваћен, термин *анроѿоценѿризам* означава поглед на свет (свет објеката, а не свет субјеката), а истовремено упућује и на врсту центриране свести, – што не може бити смисао логичке (категоријалне, менталне) опозиције ‘људско – не-људско’. Наиме, иако у ц е н т р у има људски род, опозиција ‘људско – не-људско (све што није људско)’ не подразумева центрираност, већ контрадикторну бинарност и равнотежу, а равнотежа је оно чему тежи свака индивидуална свест.² Управо у светлу те опозиције ваља разумевати и класично (Протагорина) увиђање да је „човек мера свих ствари, бивствујућих да јесу, оних небивствујућих да нису“.

² Свакако ово имајући на уму, Ж. Пијаже (1988: 21–24) у својој унеколико преосмишљеној теорији когнитивног развитка детета уводи појам „уравнотежавање“, као нов (четврти) фактор когнитивног развоја.

2. ПОГЛЕД НА НЕКОЛИКА ОДРАЗА АНРОПОЦЕНТРИЗМА У СТРУКТУРИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

2.1. Свест која по својој мери прави разлику између ‘људског’ и ‘нељудског’ (у центру је, дакле, сема ‘људско’) доста се добро препознаје и у томе што се појмови базичних људских способности (и стања), тј. опојмљени процеси (глаголске именице типа *идење*, *ходање*, *тирчање*, *сијавање*, *лежање* и сл.), по правилу везују за људско. Иако нам лексикографија не нуди могућност стицања потпунијег увида у примену глаголских именица,³ летимична претрага *Речника Мајнице српске* показује да се, на пример, именице *идење* (од глагола *ићи* – који има изразито широку примену, в. РСАНУ: *ићи*) по правилу везује само за људско. Показује се да свака зависна реч која неутрално изражава и људска својства по опојмљењу (што у српском језику обично подразумева именовану граматикализацију), или у претпојмовној фази живота, бива везана за ‘људско’.⁴ То доприноси да „нормалан случај“⁵ *животиња*, *раћања*, *дусања*, *једења*, *сијавања*, *говора*,

³ Глаголској именици се у нашој лексикографији приступа као и сваком другом глаголском облику. Од свих глаголских именица у речник се као засебне лексеме уносе само „оне у којих је измењен основински сугласник; и, друго, оне код којих нема семазиолошких подударности с глаголима од којих су изведене, – које су или на путу да постану лексичке речи или су већ то постале. Остале глаголске именице навођене су само као г л а г о л с к и о б л и ц и (као примери уз глаголе од којих су изведене)“ (Оглед РСАНУ: X- XI).

⁴ У науци се сматра да је знање језика „у сфери присвести“, и да „његово покретање није само сећање, већ је тај процес прелазак из присвести у свест“ (Јовановић 1996: 100). *Присвесно* се одређује као оно што је „садржано у дубљем слоју свести и трајно утиче на свесне радње“, а дубље од њега је *подсвесћ*, *несвесћ*, и *парасвесћ* (Исто). Ипак, многи налази указују на претпоставку да би само номиналне јединице (као у једном тренутку освешћени, а потом од свести склоњени делови говора, в. Радић 2009: 354) могле бити у зони присвесног, а да се остали језички ентитети морају налазити у дубљим зонама свести.

⁵ Термину „нормални случај“ (Витгенштајн 1969: т. 141) одговара оно што се у савременој (и модерној) лингвистици и психологији назива „прототип“ или „прототипично значење“. Ипак, кад су у питању зависне речи и са њима повезане (од њих изведене) речи-појмови, израз „нормални случај“ много боље од израза „прототип“ одсликава разлике у употреби исте речи, тј. разлике у употреби јединица које чине „граматику“ једне речи (Исто: т.189-191). Ако *врабац* заиста може бити прототип *птице* (као што је *Сократ* за Платона био прототип *човека*), у истом се смислу не може узети да *идење* (‘иде човек’) почива на прототипичном смислу глагола *ићи*. Прототип се, дакле, тиче прототипичног предмета (*Сократ* – ‘човек’) или врсте предмета одређеног рода (*птица* – ‘врабац’, *цвет* – ‘ружа’, *воће* – ‘јабука’, или сл.), а глаголске и придевске речи немају предметно значење: њихов смисао зависи од предметности која је изван њих (*иде* *девојке*, ~ *мачка*, ~ *вода*, ~ *време*, ~ *животиња*). Ту су по среди разлике које је Л. Витгенштајн добро објаснио помоћу метафоричне слике: „Процедура да се грумен сира постави на вагу и да се на основу мерења одреди цена изгубила би свој смисао кад би се чешће догађало да ти груменови без очигледног разлога одједном нарасту или се смање“ (т. 142, о томе у Радић 2009).

идења, *џрчања* и сл. у свести одраслих људи бива везан само за човека, тј. за оног *КО живи, рађа, једе, њије, гише, сјава, иде*.⁶

2.2. Свакако је свест у којој је изразитије доминирала самознана опозиција ‘људско – не-људско’ развила и диференциране изразе за већину заједничких и у основи истоветних људских и животињских способности. Српски језик показује да је та свест према изразима типа *џорађа се* – ‘жена’ и *рађа (се)* – ‘дете, човек’ развила бројне диференциране изразе који имају у основи исти смисао: *коџи се* – мачка, пас, миш... (*окоџило се* – куче, маче), *џели се* – крава (*оџелило се* – теле), *јаџи се* – овца (*ојаџило се* – јагње), *маџи се* – мачка, *излејне се / изведе се...* – пиле (кокошка *извела* пилиће), и сл. Та је свест диференцирала и *умре* од *ујине, креја, цркне* и сл.; *џовори* од ‘оглашава се’ (*лаје, мјауче, муче, блеји, џијуче, квоче, кукуриче, рже*), итд.

2.3. Један дијалекатски запис указује на то да је као приметно огрешење о говорну норму доскора доживљавана појава да мало дете не прави разлику између изрза *окоџиџи се* и *оџелиџи се*: „Ми велимо отелила се крава, а он мали, па не зна, но [виче]: ‘Мај-кааа, *окоџила се* Јелка [крáva]!’ А ми смеј, смеј...” (Милица Степановић /1931/, с. Требиња, Копаоник). Ово сведочење указује на то да је глагол *родџи се* у говору сеоске деце од почетка био резервисан за способност ЧОВЕКА, и да је од почетка добијао своју опозицију *окоџиџи се*.⁷ То говори и да је живот у природном амбијенту омогућавао знатно боље услове за развој антропоцентричне свести, тј. знатно чвршће темеље за развој опозиције ‘људско – не-људско’.

2.4. Антропоцентрична свест је морала утицати и на то да се именице типа *косац, радник, џоворник, џосланик* диференцирају од назива предмета типа *косачица, радџица, џоворница, џосланица*. Кад кажемо *радник*, ми смо способност ‘да ради’ везали за ‘КО ради, лице које ради’, односно, деловањем метонимије ‘човека’ смо свели на његову способност која се делотворно испољава (*радник* ‘лице које ради’), односно на *радиноси* која неретко постаје људска особина (*радник, радџиник, раденик*, исп. *велики радник*). Сасвим је логична појава да изражена антропоцентрична свест захтева да се на плану изрза смисао ‘КО ради (особа)’ раздвоји од смисла ‘ШТА ра-

⁶ Од студената Учитељског факултета у Јагодини тражила сам да ми саопште која се слика у њиховој свести најпре појави кад кажу *џрчање, сјавање, лежање* и сл. – и по правилу добијала одговор да је то слика детета, младића, девојке, или сл., тј. слика човека.

⁷ Супротно овом, данашња градска деца и глагол *родџи се* сасвим уобичајено примењују на све животиње (*родџа се* маца, куца, теле и сл.), што се од стране одраслих обично више не доживљава као огрешење о говорну норму.

ди' – *радилица* (пчела, предмет), а по основи друге категоријалне разлике и од смисла 'ГДЕ се ради' – *радионица*, *радња* или сл.⁸

3. КАКО СЕДМОГОДИШЊЕ ДЕТЕ ПОИМА ПРИМЕРЕ СА „ПЕРСОНИФИКАЦИЈОМ“

3.0. Управо је оваква свест и њоме руковођено постављање хипотеза диктирала и одабир питања за ово истраживање. Ослањајући се на претходна сазнања (в. Радић 2008, Радић 20091, Радић 20092), очекивали смо сличан однос испитаника према свим одабраним метафоричним спојевима:

(1) прихватање – (а) као последица нераздевања (неопажања) зависне речи, или (б) као последица разумевања, тј. поимања у пуном смислу те речи; и

(2) неприхватање – као последица тек „ухваћеног“ (освешћеног) основног смисла дате зависне речи (в. Радић 2009).⁹

Одговори седам ученика првог разреда Основне школе „Душко Радовић“ у Н. Београду¹⁰ су нас, међутим, у много чему изненадили. Анализирајући те одговоре и пратећи разумевање персонификације, прагматика сам, у ствари, поимање *йородице*, тј. смисао именице *йородица* и глагола *родити* (*се*), *растити* и *йоворити* у различитим контекстима. Примери оног што бисмо назвали персонификацијом углавном су извлачени из текстова које доноси њихова Читанка (Жежел-Ралић 2008): глагол РОДИТИ (*се*) у заговору *Оца нема, мајке нема / А свако се јујиро роди?* (47), мотив ПОРОДИЦЕ, тј. *йородице лабудова* у песми *Мајки* (30) и глагол РАСТИ у стиховима *На ливади нашој / Када дођу ластие / Мирисна и свежа / сликовница расте* (Сликовница, 14). Глагол ГОВОРИТИ је дат у контексту *СЛИКА мора да йројовори*, што је упутство које је једна учитељица дала ученицима другог разреда на часу ликовног васпитања. Подстицај за одабир тога контекста био је ученички успутни коментар: „Па слика не говори“.

Представимо и укратко прокоментарисати одговоре везане за ово последње питање, којим је уједно и започињао разговор. У коментарима ћемо се ослањати и на одговоре добијене на друга питања, чији је број био условљен развојем одређене говорне ситуације.

⁸ Ови односи пуно говоре о томе куда нас може одвести овремена намерна феминизација српског језика. Поред осталог, идеологија и пракса феминизма прети да уништи и оно мало антропоцентризма што га још чувају језичке структуре.

⁹ О томе нешто детаљније и у Радић 2007, где се доноси више примера дечијих реакција и психолошка гледишта на те појаве, тј. релевантна литература о тим питањима.

¹⁰ Разговор са 7 ученика првог разреда обављен је марта 2010. године. Захвална сам учитељицама Андријани Бајић и Весни Платиши које се ми омогућиле да обавим ово истраживање.

Три су квалитативно различите групе реакција на представљену ситуацију у којој једна учитељица, незадовољна ученичким цртежом, каже: „Слика мора да *ј*р^ојовори.“ Полазно питање је било: „Може ли се тако казати?“

3.1. Неприхватање као последица „ухваћеног“ (освешћеног) основног смисла дате зависне речи

– Не знам. Ја мислим да не. Или нека учитељица *ј*р^о... – Шта то значи? – Не знам.

– За кога се каже да говори? – За људе, за животиње. – Значи, ако се каже „говори човек“, „говори пас“, то је исто? – Па не биш. Животиње и људи не моју да јоворе на исти начин. /.../ Не јоворе исто као ми. Нпр. *ј*ас даје, мачка миауче... Они јр^о зайо шйо ирчају на свој начин. (Катарина I3)

– Може ли се тако казати? – Не може.

– Али учитељица ипак тако каже. Шта мислиш да то значи?

– Као да буде у бојама, и *ј*ако.

– За кога се каже да говори? – Човек, и животиње.

– Ко каже да животиња говори, ја то никад нисам чула.

– Па јесте да их ми не разумемо, али они имају свој језик.

– Али ми не кажемо „пас говори“.

– Пас даје. Када дође друји *ј*ас, они се сјоразумевају *ј*омоћу лајања.

– А кокошке? – Оне су *ј*р^о. Само *ј*р^о оне квкучу.

– Има ли нека разлика између човека и животиње?

– Има. Ми људи... кад лгедамо животиње, ми мислимо да се оне *ј*уку, а оне се *ј*рају. И деца се *ј*р^о *ј*ако *ј*рају, *ј*а се неки *ј*ути *ј*ош^уку.

– Значи нема никакве разлике?

– Има. Па ми не можемо да се сјоразумевамо са њима.

– Значи да је разлика само у начину говора.

– Да. (...) И ми имамо раширене *ј*рсје, а животиње немају. (Александар I3)

– Може ли се тако казати? – Не може.

– Али учитељица ипак тако каже? – То је необично.

– Шта мислиш да то значи? – Да буде *ј*еише.

– За кога је нормално казати да проговори? – За човека (...) и животиње.

– Ти мислиш да и животиње говоре?

– И животиње, само их ми не разумемо. (Милош I3)

– Може ли се тако казати?

– Не. Слика није човек, она не може да јовори као ми.

– А учитељица то ипак каже? – Каже да је урадио најоре на свеју.

– За кога се нормално каже да говори? – Човек јовори. Животиње јоворе *ј*р^о *ј*ачије: крава каже „му“. Пилићи *ј*р^о *ј*оворе као кокоши кад *ј*орасју. Вејеринари моју да их разумеју. Кад *ј*ас каже „ав-ав“, он (ветеринар) зна да ли хоће да једе или *ј*ије. (Марија I3)

– Може ли се тако казати?

– У неким случајевима да, некад не.

– Шта то значи? – То значи да слика мора да буде *ј*еиша, да се изрази.

– Ко говори? – *Жива бића*. – Сва бића? – *Људи говоре. Живоишње нешто на њиховом језику*. – Кажеш ли ти „Флекаца (њен пас) говори“. – *Она лаје*. (Теодора IЗ)

Дакле, пет од укупно седам испитаних ученика не прихвата спој *СЛИКА мора да њројовори*. Иако сви способност говора по аутоматизму најпре вежу за човека, они сматрају да је та способност својствена свим „живим бићима“, али не и слици као неживој ствари. За све њих је заједничко и то да су кадри да из контекста наслуте смисао глагола *њројовориши* у задатом исказу – одређен онолико колико је одређен смисао придева *лей* (исп. „Да буде лепше“). Напореда са овим, и одговори на остала питања указују на то да оно што одрасли поимају као персонификацију (очовечење) за свест просечног седмогодишњег детета или није персонификација, или је неприхватљив (детету неразумљив) пренос израза. Ниједно дете ништа необично није видело ни у споју *њородица лабудова* (сви су сматрали да лабудови живе у породици на исти начин као и људи), док је за већину спој *СЛИКОВНИЦА расије* потпуно неприхватљив и бесмислен: *Сликовница не расије – расије цвеће, деије...*, или сл. Важно је напоменути и то да у дечијем низању предмета који *јоворе* прво место заузима ЧОВЕК, а у низу оних који *расију* ЦВЕЋЕ или БИЉКЕ.¹¹

3.2. Неприхватање као последица тек опаженог глагола

Од претходне групе одговора разликује се одговор детета које сматра да говоре само људи (не и животиње), и коме је спој *Слика мора да њројовори* потпуно нерезумљив:

- Може ли се тако казати? – *Не*.
- Али учитељица ипак каже. Шта то значи? – *Не знам*.
- Ко говори? – *Људи*. – Да ли још неко говори? – *Не*.
- Кад мачка *мјачуче*... пас *лаје* – може ли се казати да *јоворе*?
- *Нормално је казати „јас лаје“* (ученица IЗ).

Исти испитаник прихвата спој *сликовница расије* иако га не разуме (– Може ли се казати „сликовница расте“? – *Може*. – Шта то значи? – *Не знам*.), што говори да она није остварила ‘раст’ као способност оног што *расије*, те стога највероватније и не опажа глагол – зависну реч која ту способност изражава (о томе у Радић 20091: 9–10). На другој страни, неприхватање такође неразумљивог јој споја *слика јовори* мора бити одраз свести која отпочиње својеврсно издвајање (апстраховање), тј. свесно опажање особина предмета. Неки вид издвојеног опажања одређене особине мора бити предуслов за логичко класирање предмета, па и за потоњу градњу

¹¹ Занимљиво је да се реч *биље* етимолошки повезује са семом ‘раст’ (Скок: *bilje*), што би могло говорити да сазнајним и језичким развитком детета увелико управљају архетипски модели.

логичко-семантичке опозиције ‘живо – неживо’. Њен одговор као да указује на то да се способност ‘говора’ препознаје и издваја као најважнија, прва уочена разлика између људи (које на овом стадијуму највероватније заступају заменице *ми* ‘деца’ – *ви* ‘људи’), с једне, и свих других краткорочно груписаних ентитета (груписања по принципима комплексног мишљења, в. Виготски 1996: 108–112), са друге стране. На примарност ове везе указује и то што сви испитаници способност говора најпре повезују са човеком (*јовори* „човек“, односно „човек и дете“). Може бити да управо ово освешћење представља основ за потоње једновремено повезивање човека и свих осталих живих створова, тј. основ за свест која „сама“ дели оно што ‘има живот’ (живо) од оног што ‘нема живота’ (неживо), што је свест која се препознаје и у пет претходно наведених одговора. Одговори овога последњег детета указују на то да његов когнитивни развитак тече нешто спорије, и да ће код ње тек уследити увиђања да на једној страни стоји човек и животиња (оно што је активно, што се оглашава, „говори“), а на другој све што није живо и самопокретно (што се не оглашава, не „говори“).

3.3. За разлику од претходно наведених одговора, једно дете прихвата и нешто потпуније разуме ваљаност исказа *Слика мора да јројовори*.

- Може ли се тако казати?
- *Може се казати. Кад нешто није добро – да буде мало леише, да се деиша доцрша.*
- А ко заиста говори? – *Људи јоворе и нико више.*
- А животиње? – *Животиње не јоворе, оне само лају, мјаучу, реже...* (Матеја 14)

Зрелост овога дечака се препознаје и у томе што он разуме природу релатива, тј. зна оно што највећи део одраслих заборави (од свести склони) у неком периоду свога живота. Он, на пример, има свесну мисао о томе да „бебе постану људи, па роде своје бебе, и тако све у круг“. Зна да „ови што су били мама и тата постану бака и дека“, и да при том не престају бити „мама“ и „тата“ („они су увек то за свога сина“). Могуће је да ово дете зна и то да појмови типа *мајка*, *јуџиник*, *седмак*, *јомоћник* и сл. не подразумевају одређену природу (род и врсту, па наравно ни пол) ентитета на које се примене. Разумевање релатива овом детету омогућава и да *јородицу* схвати као целину уређену по законима природе („мама и тата роде бебе, те бебе постану људи, па роде своје бебе, и тако све у круг“), што подразумева одређене природне везе и односе међу јединкама те целине. Поимање релативне природе појма *јородица* му допушта да занемари „нормални случај“ породице који има у својој свести („бебе постану људи, па роде своје бебе“) и да прихвати да се говори и о продици лабудова. У истом му је смислу и свесно издвајање нормалног случаја говора (*људи јоворе*) омогућило прихватање и унеколико унапређено разумевање метафоре (или „персонафикације“) *слика мора да јројовори*.

4. ЗАКЉУЧАК

Сви одговори јасно показују да превладавање анимизма у току седме године живота (Пијаже 1982: 22–23, 33) не подразумева битније приближавање антропоцентризму и опозицији коју на граматичком плану трасира заменички пар КО ‘људско’ – ШТА ‘не-људско’. То је, изгледа, опозиција која управља нашим сазнањем и развојем наших логичких структура, али сама врло касно (у нашем времену можда и врло ретко) бива освешћена, и то не само на појединачном, већ и на општејезичком плану. Неосвешћеност те опозиције можда се понајбоље препознаје у граматичарским схватањима да заменице *ко* – *шта* почивају на логичко-семантичкој разлици *живо* – *неживо*, а не на категоријалној, тј. чисто логичкој разлици *људско* – *нељудско*. Не опажа се да разлика ‘живо’ – ‘неживо’ долази као реакција на предмет-објекат (акуз. *која* – *шта*), а не на предмет-субјекат. Све указује на то да је губљење свести о овој разлици тесно повезано са све израженијом дехуманизацијом људског друштва.

Јасно је, дакле, да глагол *проговори* (примењеном у исказу *Слика мора да говори*) само антропоцентрична свест (или подсвест) одраслог човека препознаје као персонификацију („очовечење“ СЛИКЕ). Таква је свест несвојствена детету млађег узраста, због чега оно у том и њему сличним примерима не види, и не може видети персонификацију.

Шта смо овим прилогом желели показати? Пре свега то да би се настава језика и књижевности у млађим разредима основне школе могла (или морала) ставити у функцију дечијег когнитивно-језичког развоја, тј. да би примарни циљ те наставе могло бити унапређење дечијег мишљења.

ЛИТЕРАТУРА

- Виготски (1996): L. S. Vigotski, *Mišljenje i govor*, Problemi opšte psihologije (tom drugi), Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Витгенштајн (1969): Ludvig Vitgenštajn, *Filosofska istraživanja*, Beograd: Nolit.
- Димитријевић (1969): Радмило Димитријевић, *Теорија књижевности*, Београд: Вук Караџић.
- Ђорђевић (1886): Јован Ђорђевић, *Латинско-српски речник*, Краљевско-српска државна штампарија, Београд (репринт 2004).
- Жежељ-Ралић (2008): Радмила Жежељ-Ралић, *Ира речи – Чијанка за први разред основне школе*, Београд: Klett.
- Живковић (1977): Dragiša Živković, *Teorija književnosti sa teorijom pismenosti*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Јовановић (1996): Tihomir Jovanović, „O nekim modalitetima svesti”, *Svest – naučni izazov 21. veka*, Zbornik radova sa ECPD seminara (27-28. septembar 1996), Beograd: Evropski centar za mir i razvoj (ECPD) Univerziteta za mir Ujedinjenih nacija.
- Ковачевић (2000): Милош Ковачевић, *Стилистика и драматика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Лурија (2000): Aleksandar R. Lurija, *Jezik i svest*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- Оглед РСАНУ: *Речник српској књижевној и народној језика*, Огледна свеска, Српска краљевска академија, Београд 1944.
- Пијаже (1982): Žan Pijaže, Mentalni razvoj deteta, у: Ž. Pijaže – B. Inheleder, *Intelektualni razvoj deteta*, Izabrani radovi, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 7-44.
- Пијаже (1988): Jean Piaget, „Pijažeovo gledište“, у: *Kognitivni razvoj deteta* (zbornik radova), Beograd: Savez društava psihologa SR Srbije, 11–25 (Jean Piaget, Le point de vue de Piaget, International Journal of Psychology, vol. 3, No. 4, 281-299).
- Поповић (2007): Танја Поповић, *Речник књижевних термина*, Београд: Logos Art.
- Радић (2008): Јованка Радић, Метафора и (хипер)екстензија, *Јужнословенски филолоџи* LXIV, Београд, 347–363.
- Радић (20091): Јованка Радић, Метафора и метонимија у детињству речи, *Српски језик* XIV/1-2, Београд, 457–473.
- Радић (20092): Јованка Радић, Когнитивнолингвистичке поставке почетног описмењавања, *Узаница* VI/1, Педагошки факултет у Јагодини, Јагодина, 7–19.

Jovanka Radic

The Institute for Serbian Language SASA

Belgrade

PERSONIFICATION AND ANTHROPOCENTRISM

Summary: The research is based on the remark that the examples of the “stylistic figure” called personification do not usually imply the characteristics of a human being, but of every living creature. This means that personification (humanization, representation), which dates back from the ancient times, depicts a mind prone to adapting and proclaiming human all the characteristics we share with all other living creatures. As a consequence of this remark and the fact that the set definition of personification has not been reviewed for centuries, one can recognize anthropocentrism as a stable-permanent and universal characteristic of an adult mind.

On the other hand, one can see that that kind of mind does not control the way a younger pupil thinks, who, therefore, either does not recognize (and understand) constructions with personification, or accepts them as senseless and improper. Children’s reaction to the sentence The painting must speak show that prevailing of animism during the seventh year does not imply a more relevant convergence to anthropocentrism and the opposition, represented grammatically in this couple of pronouns *WHO* ‘human’ – *WHAT* ‘non-human’.

Key words: personification, anthropocentrism, opposition human – non-human, category, ontogenesis.